

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

*Микола Ластовецький, заслужений діяч мистецтв України, директор
Дрогобицького державного музичного училища імені Василя Барвінського,
доцент кафедри музикознавства і фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

У статті визначається місце С. Людкевича в творчій біографії М. Колесси. При цьому автор опирається на його особисті спогади та рефлексії і робить власні узагальнення.

Постановка проблеми. Легенда української культури Микола Філаретович Колесса мав багату та складну долю музиканта. Як справжній свідок епохи, “син століття”, він залишив не лише обширний творчий доробок, але і вкрай цінні для наступних поколінь міркування та згадки про мистців різних генерацій, з якими був особисто знайомий та тісно співпрацював, що збуджує ряд інтригуючих питань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженням життя та творчості М. Колесси займалися багато науковців, зокрема, О. Паламарчук, С. Павлишин, Я. Якуб'як, Л. Кияновська та ін. Серед останніх публікацій варто виділити ті, які з'явилися спеціально до 100-річного ювілею Маестро, зокрема, ґрунтовну розвідку Л. Кияновської “Син століття Микола Колеса в українській культурі ХХ віку”.

Мета статті полягає у визначенні ролі, яку займав композитор Станіслав Людкевич у житті та творчості Миколи Колесси.

Виклад основного матеріалу. Микола Колесса ввійшов в історію української музики як визначний композитор, диригент, педагог, організатор музичного життя та громадський діяч. Його назвали одним з найвидатніших львів'ян усіх часів. У різні роки він успішно очолював Львівське відділення спілки композиторів України, симфонічний оркестр Львівської обласної філармонії, державні капели “Думка”, “Трембіта” та Львівську державну консерваторію ім. М.В. Лисенка.

6 грудня 2003 р. музична громадськість урочисто святкувала 100-річний ювілей від дня народження Миколи Філаретовича (всього він прожив 103 роки), що стало не тільки повторенням “феномену” сторічної тривалості життя іншого видатного “львів'янина” – Станіслава Людкевича, але й, очевидно, винятковим подвійним прецедентом як для творців української музики всіх попередніх часів, так і рекордом всесвітнього масштабу.

Звісно, що не тільки таким довготривалим “способом життя” подібні С. Людкевич і М. Колесса. Разом ще з одним видатним

музикантом – Василем Барвінським, вони, як тепер стає очевидним, з-поміж всієї когорти львівських композиторів першої половини ХХ ст., виявились найбільш яскравими її представниками; кожен з них залишив свій неповторний слід в історії українського музичного мистецтва.

Для С. Людкевича і М. Колесси, порівняно з В. Барвінським, доля виявилась милостивішою – вони не стали жертвами репресій, але їх творчість післявоєнного періоду зазнала брутальних впливів ідеологічних настанов та постанов, якими регламентувалась діяльність українських композиторів (особливо галичан) з неминучими партзамовленнями на десятки “славословних” пісень, в яких прославлялися вожді, імперія і герої соцпраці. “Як вогню”, партійні ідеологи боялися “рецидивів націоналізму” і, знаючи про величезний виховний вплив музики на свідомість людей, тримали під особливим контролем це питання, зондуючи “благодійність” і відповідно “виховуючи”, при цьому часто морально ламаючи яскравих представників галицької музичної інтелігенції.

Але, незважаючи на тимчасові, вимушені творчі “компроміси”, всіх учасників знаменитого львівського композиторського “тріо” (С. Людкевича, М. Колесу і В. Барвінського) впродовж багатьох років об'єднувало найголовніше: велике і незгасимо сильне почуття любові до України, до свого народу, до найдорожчої в світі “всеплодющої матері” – рідної землі, говорячи образними словами І. Франка. Особливістю їх людських натур, їх загальною спільною властивістю було розвинене почуття відповідальності кожного за свій талант та величезний потяг до праці й сама праця з метою самореалізації – і не тільки на композиторському поприщі задля розвою української професійної музики в Галичині. Кожен з них робив все, що було на “порядку денному” звичайного життя і що було вкрай необхідним у будь-який конкретний (даний) момент “повороту” складної української історії.

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

Звичайно, водночас вони є різні – і за віком, і за особливостями творчого “темпераменту”, за особистими смаками та уподобаннями. С. Людкевич (1879 – 1979) був старшим сучасником М. Колесси (1903 – 2006), формування творчої особистості якого проходило з “благословення” і величезного впливу С. Людкевича. Тому все життя Миколи Філаретовича, його творчість та педагогічна праця так чи інакше пов’язані з цією ключовою постаттю галицької музичної культури першої половини ХХ століття, яка відкрила для нього світ професійної серйозної музики.

Цілком зрозумілим покликом пам’яті, яка не забуває добрих вчинків, стало написання Миколою Колесою спогадів про Станіслава Людкевича, задум яких виник у зв’язку зі смертю автора “Кавказу”. Нарис (скоріше мемуарне есе) “Я рівнявся на нього” (Спогади про Станіслава Людкевича) М. Колеса помістив у десятому номері київського журналу “Вітчизна” за 1980 рік. На ті роки цей часопис вважався найбільш прогресивним з українських періодичних видань і користувався заслуженим авторитетом в середовищі національно орієнтованої літературно-мистецької інтелігенції. Та й “товстих” українських музичних журналів тоді не було, – хоч, на жаль, і зараз їх немає. М. Колеса приступив до написання спогадів, абсолютно не відійшовши від свого особистого бачення “стосунків” між композитором і пресою, яке виробилось в нього ще в 30 – 40-х рр.: звертатись через неї зі своїм “друкованим” словом до широкого загалу читачів лише в випадках виключної необхідності, в екстремальних ситуаціях, коли не зробити цього він би просто не зміг. Саме такою екстраординарною подією, яка спонукала його до “публічного” виступу з рядками споминів, стала для нього смерть С. Людкевича (пізніше його ще раз “виб’є з колії” мовчання відзначення ювілейної річниці пам’яті його улюбленого і видатного учня С. Турчака, на яку він відгукнеться своїми зворушливими спогадами на сторінках журналу “Музика”). Якщо ще назвати короткі згадки М. Колесси про видатного українського співака О. Мишугу (1965 р.), то це буде лаконічний, але повний перелік його музично-літературознавчих робіт в цьому жанрі, – більше ніяких спогадів він ніколи ні про кого не писав, навіть і про В. Барвінського.

Свої спогади про С. Людкевича М. Колеса написав “широким мазком”, – не “зацилюючись” на деталях, але, однозначно, не відмовляючи собі у якихось колористичних “вкрапленнях” у текст певних, характерних для Станіслава Пилиповича, як для людини, “дрібничок”, які “видають” нахили автора спогадів до сприйняття дійсності через

притаманне йому світовідчуття мистця, – ніби крізь “кольорові скельця” його придатної до малювання художньої свідомості. Так, згадана кілька разів М. Колесою прикметна риса одягу молодого Людкевича, який “одягався дуже охайно... з неодмінним чорним, фантазійно пов’язаним бантом при білому комірці” [3, 146], або ж “одягався тоді дуже скромно, – але завжди з чорним артистичним бантом” [3, 147], як “характеристика через деталь” (кольорову!) може сказати про Станіслава Пилиповича, його внутрішній світ за допомогою зовнішнього вияву певної атрибутики дуже багато. Через таку яскраву деталь, яка має символічне значення, відкривається важлива характерна риса особистості, створюючи блискавичний психологічний портрет особи, про яку ведеться мова, на такому рівні переконливості, яку часто не можуть досягнути розлогі описові характеристики.

Вражає сила багатогранної пам’яті М. Колесси на події, факти та імена, яким під час написання спогадів було більше як півстоліття, але які, “схоплені” в свій час ціпким і допитливим поглядом обдарованого юнака, зафіксувались в ній назавжди. Саме з “погляду юнака”, тобто, ніби перемістившись на “машині часу” по своїй пам’яті в один з її початкових “львівських краєчків”, Колеса окремими штрихами характеризує особу та особистість Людкевича, відновлюючи факти та “воскресаючи” безпосередній “шарм” вражень, який тоді “відбився” в його пам’яті, – і ця манера ведення оповіді спрацьовує дуже ефективно. М. Колеса таким чином згадує мрію С. Людкевича “про створення українського симфонічного оркестру”, і як він “позичав учням оркестрові інструменти і заохочував їх вчитися грати на них”. Юному Колесі Людкевич теж “позичив валторну”, щоб він навчився на ній грати, “однак без учителя це виявилось неможливим. Благородне порівняння Людкевича створити симфонічний оркестр, на превеликий жаль, не здійснилося через брак відповідної матеріальної бази” [3, 147]. Крашого прикладу для підтвердження мізерності та убогості умов, в яких тоді С. Людкевич та його однодумці боролись за становлення української професійної музики в Галичині, важко підібрати.

Саме через юнацькі враження М. Колеса “виводить” особливості особистості С. Людкевича. Для здобуття засобів до існування, бо на саму заробітню плату в музичному інституті прожити було дуже важко, той змушений був викладати українську літературу в гімназії, де саме тоді навчався малий Микола Колеса.

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

Вчитель “її дуже любив і добре знав”. Тема однієї з контрольних робіт, які давав С. Людкевич своїм учням – “Людей питає, свій розум май”. Це, як пише М. Колесса, був той “девіз, якого сам Станіслав Пилипович дотримувався все своє життя” [3, 147]. Контрольні роботи гімназиста Колесси з української літератури з поправками, помітками й оцінками, зробленими С. Людкевичем, зберігаються досі в його архіві.

Говорячи безпосередньо про музику С. Людкевича, М. Колесса не перевантажує свою розповідь вузькоспеціальною музичною термінологією та теоретичним аналізом його якихось певних творів: її жанр, і “направленість” на читача літературно-художнього часопису цього не вимагають аж ніяк. Творчість С. Людкевича розглядається знову ж таки через призму вражень, отриманих від неї М. Колесою ще в юнацькі роки. Він згадує, що ще дитиною був свідком того, як співаки “Бояна”, “Бандуриста” та інших хорів “залюбки виконували у концертах твори С. Людкевича”. Згодом, навчаючись в гімназії, як пише М. Колесса, він “вже добре відчував красу і високу мистецьку вартість не лише хороших, а й інструментальних творів і солоспівів Станіслава Пилиповича” [3, 147]. На одному з шевченківських вечорів в гімназії, акомпануючи на фортепіано виконанню романсу Людкевича “Ой, вербо, вербо кучерявая”, він собі його так сподобав, що вивчив напам’ять. А виконання Модестом Менцинським романсу Людкевича “Черемоше, брате мій”, – як згадує М. Колесса, – справило на нього таке прекрасне враження, що привело його до “сильного бажання пізнати Гуцульщину та до великої... любові до цього чарівного куточка нашої землі” [3, 148]. І так було в творчій біографії Колесси неодноразово.

З таких “юнацьких” одкровень читач починає розуміти, яку насправді величезну силу впливу мав особистий приклад Людкевича, як композитора, на формування творчих смаків не тільки М. Колесси, але й багатьох інших початкуючих авторів в 20-х роках минулого століття на Галичині.

Правдивий український патріотизм і подиву гідний альтруїзм у стосунках з іншими українськими композиторами, навіть з початкуючими, прагнення їм всіляко допомогти у виданні та виконанні своїх творів – ці риси шляхетної натури С. Людкевича вже віддавна стали її “хрестоматійними” характеристиками. Класичним зразком цього великодушного подвижництва може бути “історичний” факт листовного звернення в 1928 р. С. Людкевича до тодішнього студента Празької консерваторії

М. Колесси з пропозицією надіслати у Львів партитуру його “Української сюїти” для можливого виконання, що не тільки було зроблено, але й маститий вже на той час композитор повідомив ще “письмово” студента Колессу про успіх, який припав на долю його твору.

Автор спогадів коментує це так: “Той лист, як і сам факт влаштування в незavidних умовах панської Польщі симфонічного концерту з творів українських композиторів, свідчить про благородне намагання Станіслава Пилиповича пропагувати ці твори серед широких кіл нашої громадськості. В змісті і самому тоні листа відчувається радість і навіть гордість автора з досягнень нашої музичної культури у той важкий для народу час” [3, 148].

З особливою теплотою М. Колесса згадує діяльність С. Людкевича як голови львівського відділення спілки композиторів України, який своєю толерантністю та чуйним ставленням до композиторів і музикознавців – членів Спілки – водночас тільки йому притаманною “делікатною принциповістю” зумів створити такий психологічно благодатний, творчий “мікроклімат”, що завдяки йому в максимальній мірі розкривався творчий потенціал всіх, хто мав щастя від долі бути ближчим до нього: “... він зумів створити у нашій композиторській організації прекрасну атмосферу діловитості та взаємного довіря. Ми часто сходились у Спілці для прослуховування нових, щойно написаних творів, жваво дискутували, не раз і сперечалися, та завжди знаходили добру пораду і підтримку у нашого голови. Надзвичайно працьовитий і діловий, він з великою пошаною ставився до людей ідейних, чесних і роботящих. Не любив нероб, кар’єристів і хвальків. Хоч сам був толерантний і лагідний, такого покорою людям вмів не раз прямо в вічі сказати гірку правду” [3, 152].

М. Колесса наводить цілий ряд прикладів їх з С. Людкевичем творчої співпраці у вирішенні багатьох проблем розвитку української музичної професійної освіти в Галичині 30 – 40 рр. минулого століття, організації там активного музичного життя та формуванні музичного середовища, вихованні правдивих культурних смаків та їх потреб в широких слухачьких масах. Міцніла композиторська, виконавська, педагогічна та музикознавча діяльність молодого покоління галицьких музикантів-професіоналів, які “старалися рівнятися на Станіслава Пилиповича, вважали його взірцем вірного служіння своїм мистецтвом народові, рідній музичній культурі” [3, 149].

Чимало оркестрових творів С. Людкевича були вперше виконані диригентом М. Колесою, і про

ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

це автор спогадів говорить детально і з гордістю. Особливо високу оцінку М. Колесса “виставив” кантаті-симфонії С. Людкевича “Кавказ”, дві частини якої він ще в 1914 р., будучи 10-ти річним хлопцем, слухав у Львові під орудою автора і враження від цієї музики залишились у нього на все життя. Колесса виконував її повністю багато разів, починаючи від 1941 року, коли він “з великим хвилюванням читав, аналізував та засвоював партитуру цього могутнього твору нашого майстра... захоплювався його красою і з великим запалом взявся розучувати видатний твір” [3, 150]. Як писав Микола Філаретович, в цьому творі Людкевич зумів підвестися до генія великого Кобзаря. Цей твір звучав також і з нагоди 90 та 95-ти річчя його автора під керівництвом М. Колесси. Микола Філаретович вважав, що “найкраще вдалося виконати “Кавказ” 24 січня 1979 року на урочистих зборах з нагоди 100-річчя від дня народження Станіслава Пилиповича” [3, 154]. Завжди дуже вимогливий до себе, навіть з дещо завищеним цензом критичної самооцінки, і, звичайно, без будь-якої афектації, яка взагалі йому не притаманна як людині, М. Колесса говорив, що “відчував велику відповідальність перед автором і перед нашою громадськістю, диригуючи на цьому історичному вечорі. Мені здається, що лише тоді я зміг збагнути прекрасний твір і опанувати його з усіх поглядів так, як ніколи досі” [3, 154]. З особливою гордістю згадував Микола Філаретович пропозицію С. Людкевича в 1961 р. відредагувати партитуру кантаті-симфонії “Кавказ” для її видання, будучи щасливим від того, що автор довірив йому таку почесну і відповідальну роботу.

Розповідаючи про музичні смаки Людкевича, його викладацьку роботу в консерваторії, велику подвижницьку працю з редагування й видання творів “піонерів музичного життя Галичини”, керівництво львівським відділенням спілки композиторів України, і ще багато інших якостей та обов’язків, навіть деякі дивацтва, які часто властиві заглибленим в творчу працю видатним особистостям, та, звичайно, про його інтенсивну композиторську діяльність, зокрема в досить поважному віці, автор спогадів змалював чудовий “стереоскопічний” портрет людини, “яка становить цілу епоху в нашому культурному житті і золотими літерами вписалась в літопис нашого народу” [3, 154]. Завершуючи свою зворушливу розповідь про видатного українського композитора, а його доброго радника, друга і наставника, основоположника львівської професійної композиторської школи, М. Колесса зазначає: “Зокрема велику роль відіграв Станіслав

Пилипович в моєму житті. Впродовж майже всього мого свідомого життя я йшов поруч нього. Я намагався рівнятися на нього, наслідувати його, слухатись його мудрих порад і деякою мірою прислужитись у популяризації його чудових творів... та лише згадка про цю прекрасну світлу людину викликає в серці тиху радість і душевний спокій” [3, 154].

Творчість С. Людкевича завжди цікавила М. Колессу на всіх етапах його життя. Навіть в своїй науковій розвідці під назвою “Сторінки з історії українсько-чеських музичних зв’язків” (1971 р.), Колесса помітив цікавий історичний факт з часів становлення С. Людкевича як композитора: “В 1902 р. ... протягом цілого року у Львові давав концерти прекрасний чеський симфонічний оркестр на чолі з відомим диригентом Людвігом Челянським. Цей оркестр ... знайомив львівських слухачів з світовою симфонічною музикою. З чеським оркестром виступали тоді гастролери Р. Штраус і Р. Леонкавалло. Було виконано, між іншим, і перший оркестровий твір “Каприччіо” ще молодого тоді С.П. Людкевича. Присутній на концерті Р. Леонкавалло дав про цей твір і про його автора хороший відгук. Перебування чеського симфонічного оркестру у Львові мало великий вплив на дальшу творчість Станіслава Людкевича, який після від’їзду оркестру зі Львова став працювати над своїм монументальним твором “Кавказ” на слова Т. Шевченка” [2, 34].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Миколі Колессі поталанило, можливо, так, як нікому із славної когорти львівських композиторів, які прославили своє місто ще з 30-х рр. минулого століття. Він пройшов всі історичні етапи разом з своєю рідною Галичиною (польська окупація, німецька окупація, радянський період) і які навечно закарбувались у його пам’яті. Він єдиний з-поміж своїх соратників-музикантів зумів пізнати радість почуття – бути громадянином нової, незалежної і вільної України, про яку мріяли і задля якої жили його великі сучасники і першим серед них треба назвати С. Людкевича, який відіграв винятково важливу роль у творчій біографії М. Колесси.

1. Кияновська Л. Син століття Микола Колесса в українській культурі XX віку: Сім новел з життя артиста. – Львів, 2003. – 294 с.

2. Колесса М. Сторінки з історії українсько-чеських музичних зв’язків // Українське слов’янознавство: Література та культура зарубіжних слов’янських народів / Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. – Вип. 5. – С. 28 – 36.

3. Колесса М. Я рівнявся на нього // Вітчизна. – 1980. – №10. – С. 146 – 154.